

გ ა შ ო ც დ ი ლ ე ბ ი თ ნ ი კ ა ნ ო ნ ნ ი

მოყუანებათს სსუა ჭ სსუათა შერანეთა ,
აღწერილნი კავკასიისაჲეთ ვაჭრობისა ჭ
მსოფლიო-სეთოსნობათა სსოვადოობისა პირ-
ველ-წევრისა თანამდებობის აღმასრულებელის
შელივო-ხირურლისა ი. ტერდუკასოვისა შიერ.

თარგმნილნი პ. ი. . . შიერ.

დაბეჭდილნი სსოვადოობისა წარსაგებულთა

თ ო ფ ი ლ ი ს ს

სტამბასა შინა ი. ჭ დ. ა რ შ ა ნ ო ვ თ ა .

1 8 4 2

**П Р А К Т И Ч Е С К И Я
П Р А В И Л А ,**

*Извлеченныя изъ опытовъ Исправляющимъ
должность Предсѣдателя Закавказскаго Об-
щества поощренія сельской и мануфактур-
ной промышленности и торговли, Медико-
Хирургомъ И. Тергукасовымъ.*

И з д а н и е О б щ е с т в а .

Т и ф л и с ъ .

Въ Типографіи Я. и Д. Арзановыхъ.

1 8 4 2

Յ յ ա ջ ճ ճ ա ռ ի ռ Ն Ն Ն ճ ը ը ճ ճ ը Ն Ն

მისს შალაღ-ადმაცებულეზას

ვაკასიის-აქეთ მხარეთა შოვარ-მშართებელს,
ყუაღს ღენერალ-ოცინფანტერს ზე ვაგალერს

მკვენი აღექსანდრეს-მეს

გოლოვინსა პირწყლსა.

თქუწის მაღალ-აღმა ტეზულები !

წიგნი მეორე

საზოგადოება ვაკეასიის-აქეთ ვაჭრობისა
 ზე მსოფლიო-ველოსნობათა განმხნეობისათვის
 დადგენილი მუარწყლობისა ქუქქე თ ქუქქე-
 ნის მაღალ-აღმა ტეზულებისა მა-
 რადის შეკადრებს, რათა ჰაზრისა მეზრ ზე მო-
 ლოდებისა მმარუებულობისა ვანაგრცელოს აქა-
 ყურთა მხარეთა შინა სსჟა ზე სსჟანი ცხელთა
 აღვილთა მტენარენი. ამა ჰაზრისათვის დაბეჭ-
 დვინა საზოგადოებაჲმან ქარაყოსა, სომხურსა
 ზე თათრულსა, შედა ენათ რავდენნიმე თვისნი და-
 რიგებანი დათქვსათვის ზე მოყუანისა ამყრივის
 თამბაქოსი, ევანტურისა ბამბისა ზე სს. - დარი-
 გებანი ესენი იყუქენ მარწყლოდ დაბეჭდილნი
 რუსულთა უყურნალოთა შინა. ყვეთესისა წარ-
 მატებისათვის ესრეთისა გეთიღისა მარუებულო-

ბის ჰაზრისა იმეცადინა დაბეჭდჳა მცხოვრებ-
 თა სასარგებლოდ დარჩებანი მოწუხანისათჳს ჩი-
 ნეთის ლილისა, ქუნჯუთისა ზ გენაგერჩავისა.
 შრომასა ამას ჩემსა სყლითადისა მადლობისა
 უღრმესისა გრძობითა მოვუძღჳენი მა და ლ-
 ა ღ მ ა ტ ე ბ უ ლ ე ბ ა ს ა თ ქ ა ჟ ე ს ა .

გავბედავ რათა ვიქანიო იმედი, რომელი
 მცირე ესე ზ ჯერეთ უსრული შრომათა ჩემთა
 ნაყოფი მიიღებს მოწუხალებითსა ყურადღებასა
 თ ქ ა ჟ ე ს ა .

აღმასრულებელი პირი ქ. ლ. წევრისა სა-
 სოციალური თანამდებობისა; მედიკო-ხირურგი

ი. ტერ ლუკასოვი.

ს ა ზ რ ე ვ ი :

- დარიგება: 1 მოციქულისათვის ლიტონსა,
2 მოციქულისათვის ქუენჴყოთონსა,
3 მოციქულისათვის ვენაგერჩაგონსა.

ღ ა რ ი გ ე ბ ა

მ ი ჯ უ ჯ ა ნ ი ს ა თ უ ს ლ ი ლ ი ს ა

I

ღ ი რ ს ე ბ ა ლ ი ლ ი ს ა

ლოლა არის ესრეთი ბაღასი, რომელიცა
 იზრდება მრავალთა ცხეთთა ადგილთა შინა ზე
 რომელიცა აძლევს ძურ-ფასსა ლურჯსა ხაღე-
 ბავსა. ესრეთისა მიხედისათჳს არის იგი დი-
 დად სავაჭრო ნივთი ჩინეთში, (вв Китай)
 ინდოეთში ზე ამერიკაში. ძურ-ფასი გახადლი
 მისი ყოველგან იყო მიხედვად რომ ბრძენებ
 ზე შორს-მხედრულმან ეცნობისა ფაშისა გო-
 ნებამან სსუათა შორის გაჩინა მრავლად თჳსსა
 ქრესტანში ლოლადა ზე ამით გაამდიდრა შინაგე-
 ნითჳსისა სძეგოჯსა ვაჭრობა. რადგანაც არის
 სასურველი რომ ვაჭვანის-ქეთაც გაჩნდეს
 ესე ვითარი ნაყოფი მოძვენი სიდიდრისა, მის-
 თჳს საზოგადოებამან სოფლისა ზე მანუფაკ-
 თურთ გამოხადეთა ზე ვაჭრობისა განსაძლი-

ერებელად დადგენილისა მან, იწყო 1854 წელსა გამოცდილებით შეცადნება რომ მოეწყანა ლილია. თესლი ამისი დაიბარა დეპარტამენტო დამ მანუფაქტურითა ზე შინაგანისა გაჭრობისა, ზე დათესუთ იხილია რომ შოგან მეტად ზე შოგან მცირედ იყო წარმატება საქმისა მიხედუთ შემდგომთა გარემოებათა, რომელთადა თღვსმე არ მიხედავდენ.

ლილიის მცენარის მოყვანისა
კანონნი:

რიგიანისა მოყვანისათვის ლილიისა უნდა დაიცუან შემდგომნი კანონნი:

1

უნდა შეყრჩივონ მიწა ფშვერი, მსუქანი ანუ სასუქ დაყრილი; ზე ყუროს ყვეფესი იქმნება თუ იბოვნინან შავსა მიწასა ქუშანარევისა.

2

მდებარეობა ადგილისა უნდა იყოს ესრეთი რომ შეიძლებოდეს რაჟით წყლისა გაყვანა ზე მით ყოველგნვე ადვილად მოწყუა; უნდა იყოს ესრეთი რომ ჩრდილოეთისა ანუ ზენაქარი არა ჰხცემდეს. აქ შესამეცნებელია ესე

რომ თესლი ჩინეთის ღიჯისა ყუჯრო ზიჯანს
 ზენა-ქარის სიცივესა; ხოლო ინდოეთისა მას
 ვერ გაუძლებს ზე მალე წახლება. ყუჯოყ ვერ
 შეუჩრჩივონ ესრეთი ადგილი რომ მოჩწყნა
 აღულ-შესაძლებელი იყოს კარვის რაყას გა-
 ტანთა, მაშინ უნდა შეუჩრჩივონ ადგილი მღაბ-
 ლობი ზე ნოტიო, რომ ხშირი წუმა ზე სინო-
 ტიე ადგილისა იყოს მოჩწყნსა სამაგიეროდ.

3

აჩეყელი ესე გჳარი მიწა შემოდგომებელ
 უნდა მოხნან ზე გაზაფხულზედ სსსუქ-ნაყარი
 მეორედ გარდახნან ზე შეამზადონ კჳლოები და-
 სთაყსად იმავე სახით როგორც ბოსტნეყლითა-
 თუს მოამზადებენ მიწასა; კჳლოების შეკჳრისა
 უამსა იწყობენ ბაღახისა გამარგჳოლასა ზე მე-
 რეთი ჩაჰყრიან ღიჯის თესლსა. ამისთვის არის
 დანიშნული ვადა 20 მარტიდამ 15 ივნისად-
 მდე (თიბათუს-თოჳს) ანჳ ყუჯრო შემდგომად
 როგორც ჰაერისა უამსა დახედჳნ. მერეთ და-
 ფარცხჳნ ზე საგმოდცა მოჩწყნჳნ. სადაცა
 არარის წყალი იქ უნდა დათესონ წუმიწა წინ
 ზე ამისთვის უნდა შეუჩრჩივონ დრო. რადგანაც
 ღიჯისა თესლოები არიან წყრალინი, ზე ხუთით
 თესჳა არის საშხიმო, ამისთვის უნდა თესლოები

აუბრევონ ქუთაისი ზე ესრეთ მიუხანგონ მიწა-
ში რომ ხშირად არ დაითესოს.

4

სამსა ანუ ოთხს კვირახელ შემდგომად და-
თესუსა ლილია გიზდება სამსა ანუ ოთხს კვირ-
მთკველ ზე ამა დროსა უნდა დაუწყოთ გაძრ-
ეწოთ, ზე თუ ლილია არის ხშირად ამოსყლით,
მაშინ წყურბლიად ამოსყლისა ლილიასა დაგლე-
ფენ ძირიანად ზე კეწალსა გაათხელებენ რომ
უფრო დიდად ზე მსუქნად გიზდება დანამოყნი
ლილია. შეიძლება წყურბლი ლილია ძირიან ამო-
ღებულთი ვარდირგოს სსყას ადგილებში.

ნიშანი ლილის მოწყენისა.

ორისა ანუ სამისა თათსა დღითგან ლილის
დათესუსა გამოჩნდება ვარდისფერი ყუვილი
ძირწყლად ლილის წყურბლებსედ, მერეთ ძლი-
რედ-ძვირედ ყლორტებსედაც; ხოლო სვე-
დებრის ვახულის (ენკანის-თაყშ) ზე შემ-
დგომადცა ამოვლენ ყუვილები ძირებსედ.
ძირწყლი თესლი დამწიფდება აგუსტოში, ზე
მერეთ გვან ზე გვან; ხოლო უკანასკნელი აშვ-
თად დამწიფდებიან. სიმაღლე ვარდის ლილის

მოზდილისა იქმნება თნი რუსული აღლი ღ
 თღესმე მეტიცა; სისქე საჩუქნებელის თითისა.
 ლილის მოზარდობისა დროსა უნდა გამარჯულო
 რომ მორეყოლა ბაღახმა ღ წყრილმა ლილა-
 მა არ იწყონ აწყუკება, თორემ ლილა არ მო-
 ჰსცემს ნაყოფსა. სათესლედ უნდა ღონიერის
 ყლორტების შექონი ლილა დაჰსცივონ
 დაუგლოჯავაღ რომ გამსხვლდენ ღ შემ-
 დეგისა წლისათჳს კარგი თესლი მოჰსცეს.
 ცხელს ადგილებში შეიძლება ლილის დათესა
 სამ-ჯერ რომ შეამსუბუქონ მუშაობა; მაგა-
 ლითებრ ვისაცა ჰსურს დათესუა 30 დესეტი-
 ნასი, მას შეუძლიან დათესუა 1 აზრილიდამ
 20-დმდე ათისა დესეტინსა; მერეთ 20 აზრილი-
 დამ 20 მაისმდე სულად ათი დესეტინა; მერეთ
 20 მაისიდამ 20 ივნისმდე 10 დესეტინავე; ეს-
 რეთი განწილუა მუშაობისა ამისთვის არის სე-
 ხმარი რომ პირველ-ნათესისა მოსავალიდამ
 გააკეთებენ ლილასა ღ მერეთ მეორე მოსავა-
 ლიცა მოესწრობა რომ იწყონ მეორედ ლი-
 ლისა კეთება ღ შემდგომად შესაძისცა.

ლილისა შემზადება.

I

როდესაც მოიწიოს ღმრთივეს ლილისა მცენარე, მაშინ უნდა მოჰსჭრან ყლორტები ყუჩავილის ადგილამდინ ანუ 2 ვერძოვი სიმაღლით ბირილამ ღმრთივეს ხელეყლად შეჭრან როგორც ყანა, წაიღონ ქარხანაში ანუ სადაცა არის ლილისა გასკეთებლად დაწყობილი ჭურჭელი ღმრთივეს მით ქუთ-კირით ნაშენი აუზი. ეს აუზი უნდა იყოს ესოდენ დიდი რომ ჩავიდოდეს 100 ვერადმდე წყალი. ნაცყლად ესრეთისა აუზისა შეიძლება იხმარონ დიდი ხისგან გაკეთებული ბირ-განიერი ბოჩკა, რომელსაცა რუსნი უწოდებენ ჩანხა (чань) ანუ სხუა რაიმე დიდი ჭურჭელი. თუ უნდათ მცირედ ლილისა შემზადება მცირეს რასამე ჭურჭელში, მაშინ უნდა ეცადნენ რომ ეს ჭურჭელი არ იყოს ახალი ამისთვის რომ ახალ-ჭურჭელში ვერ კეთდება ლილია კარგად: ეს გამოცდილებით არის ცნობილი.

2

ავსილი ვასრი (ЧАНЬ) ანუ აუზი უნდა და-
 ფარდეს ღიღრონების ვუნებებითა რომ და-
 შიძოს ღიღრონის ბაღასები, ზე დაასხან მდინარე-
 სა წყალი ესოდენ რომ ღიღრონის ხელოულები
 წყლით იყოს დაფარებულნი თრი თითის სი-
 სქის სიმაღლეზედ. - შემდგომად თრისა ანუ
 სამის ღღისა ღიღრონის ხელოულები იწყებენ და-
 მუავენასა ანუ დუდილსა (*); ამა დუდილისა
 უამსა ვასრი მოივლებს ლურჯის ფერის ქაფ-
 სა, ზე მერეთ ზემო პირზედ გამოჩნდება მოსქე
 ხავსი მოშავო ზე მოლურჯო ფერისა, რომ-
 მელსადა თუ პლიან შეუბერავ გამოჩნდება
 მოლურჯო-შავი ვარსკჳლავებივით.

3

როდესაც ესე ვჳარი ნიშნები გამოჰსჩნდენ,
 უნდა გადასხან სხჳას ჭურჭელში ზე ყრიონ
 ვარვად ხის ნიშითა ნახევარ-საის ზე უფრო
 მეტსადა დროსა, იმ დრომდინ რომ ლურჯი
 საღებავი უღინთიმოშორდეს დანაშაუნსა წყალ-
 სა. ამას ჰსცნობთ ესრეთ: მოიღეთ ვეცხლის

(*) ღრუბლიანსა ზე წვიმანსა ცაოთსში
 უფრო მალე იწყებს დუდილსა, ვიდრეა მზი-
 ანს დღეებში.

კოვზით ლილის ჭყურჭელიდამ წყალი აიბ-
 ლურევსა ზე მერეთ დაილეკავს ძირზედ მომა-
 ვოსა სიზრქესა. შემდგომ ამისა თუ მეორედ
 შეარყიოთ ზე აყრივოთ ზე ამ არევინა ღროს
 დაინახეთ რომ დალეკინა ღროს წყურბილ-მარ-
 ცაჲ უებად ერთმანერთს ეკვრის ვადალვაკებულთ
 სიზრქე, მაშინ უნდა შეასწავს ერთსა ანუ
 ორსა სათსა, იმ ღრომდინ რომ სრულყობით
 დაილეკოს. ამ ღროს დალეკილსა ლილის სი-
 ზრქესა ექმნება ფერი შავი-მოყვითლო.

4

მერეთ უნდა მეტი ზე ცუდი წყალი ჭყურ-
 ჭელიდამ გამოუშვან ზე დაცალონ ესრეთ რომ
 დალეკილსა ლილის სიზრქესა არ აგნონ. ამის-
 თვის უნდა ჭყურჭელსა ჰქონდეს რავდენიმე ნა-
 ხურეტი ერთი-მეორესედ ქსეშით ზე დაცმული
 ხისა ლურსმეებითა. ოდესმე ჩქარისა დალე-
 კისათვის ჩაახსმენ კირიანსა წყალსა ზე ოდესმე
 ჩაჭყრიან მწყურესა არგაისხსა, მაგრამ ესე სა-
 შეჯალობა არგარგა: უმჯობესია დაცალონ
 რომ თუთ დაილეკოს.

5

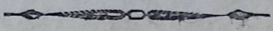
შემდგომად წყლის გამოცხელებისა, მრთე-
 ლი ნალეკი უნდა ჩაყარონ ვიწრო-ძირის პარ-

კი: ცილოებში, რომელთაცა დაჰკიდვენ გა-
 საშრობად; მაგრამ დიდს გაშრობას არ უნდა
 ელოდნენ: უნდა მალე ამოიღონ პარკებიდამ ჰ
 ჩააწყონ ოთხ-კუთხს ხის ყუთებში, აგურის
 მისგავსად გაკეთებულში: შიგნიდამ გარან-
 დულში ჰ შეიჩი მოცხებულში.

6

როდესაც დაგოეფილი სიზრქე ღილისა
 ესრეთ ყალიბებში სრულებით გახმება, მაშინ
 უნდა ყალიბიდამ ამოიღო, დაამტყრივო ჰ
 ისევ ყუთებში ჩააწყო ჰ მსუბუქად დაათა-
 რო. შემდგომად რვისა ანუ ათისა დღისა ღი-
 ლა დაიწყებს დანოციებასა ანუ დოთუღია-
 ნებასა, ჰ ამ დროს ისევ უნდა ამოიღო ჰ
 ჰაერს-ქაქში შე გაჰფინო ანუ სადმე სარაიაში.
 ესრეთ შემზადებულსა ღილასა ჩააწყო ჰ წყ-
 რილს ბოჩკებში ანუ ვაანქვი ყუთად შეგე-
 რილს ცხავეებში, ჩაის ყუთების მისგავსად ჰ
 გაფხავნი სადაცა გრეხავს გასასყიდათ .

დაწივებ

ქუჩაყთისა მოყუანისათვის.

ჲ

ღირსება ქუჩაყთისა.

დასაოგნად ქუჩაყთისა უნდა შეეჩიოს მი-
წა ფშვერი, მსუქანი ანუ ვარგად სასუქ-და-
ყრილი. ზე თუ არის შავი-მიწა (черноземь)
ქუჩაყთისა; ეს უფროსე იქმნება უკეთესი.
უკეთეს უნდა ქუჩაყთის მოყუანა ესრეთთა
ადგილთა შინა, სადაცა არ იცის სძირად წუმა
ზე არის გჳალსა, მაშინ უნდა შეეჩიოს ად-
გილი ჩავარდნილი, ნოტიო ზე ესრეთი რომ
ცოვი ქარი ვერ ჰსცემდეს. სპარსეთში მოჰყავსთ
ყოველთაჲს მდინარისა ზე ხევისა წყალთა პირებ-
ზედ, რომელნიცა გაზაფხულზედ ყოველთაჲს
იმატებენ; ხოლო ეგვიპტეში მოჰყავსთ ნილო-
სის პირებზედ. ესრეთთა ქჳშყნებში სადაც თვის-
სა დროზედ მოდის წუმა, ყოველივე ადგილი
არის ვარგისი დასაოგნად. პირწყლი ყურად-

ღება უნდა იყოს მოღებულთი მასზედ რომ
 აგეთონ საიესად დანიშნული მიწა სასაყდისა
 დაყრიათ ზე რამდენ-გვერდზე გარდახსენითა ესრეთ
 რომ მიწა შეიქმნეს ფშვერი. პირველი მო-
 ხსენა იყოს გაზაფხულზედ ანუ შემოდგომამდე.
 ზე მეორე დათესვსა წინათ. დათესვის წინათაც
 უნდა ეცადნენ რომ კარვად დაფარცხონ, დიდ-
 რომნი მიწის გორანი დაამტყრიონ ზე დაამ-
 ტყვიონ, ზე ყვეთუ ბაღახისა პირები იყვნენ
 ამოიღონ ზე გარდაყარონ.

ქუჩაგუთის დამოესწმა უნდა წინათვე იცო-
 დეს რომ დათესვიდამ მოსწყლადმდე ანუ და-
 მწიფებადმდე არის ვადა ოთხი თაჲჲ. ამისთვის
 თუთოეული აქედამ უნდა შეყდგეს თვისსა ან-
 გარიშსა ზე იცოდეს დრო მიწის გაწმედისა,
 მოხსენისა, დათესვსა რომ არ აჩყინოს ქუჩ-
 აგუთის თესლსა არცა გაზაფხულის სიცოცემა,
 არცა შემოდგომისა ყინუამა. რუსეთისა ქუჩ-
 მო (სამხრეთისა) გუბერნიათა შინა (§) შე-
 ძლებსა მისი დათესუა აზრილის თთვის პირველს
 რიცაჲჲში ესრეთ რომ ზაფხულისა სიცხეების

(§) ეკატერინოსლავისა, ციციკისა, პოლოცკ-
 ვისა ზე სხ. ახლორუს ამა გუბერნიათა ძლებ-
 რენი აღვიღონი.

ზე უწევს მოწვევადმდე ამოვიდეს თესლი
 ზე გამაგრდეს ძირები; ხოლო სხვათა გუბერია-
 თა შინა, რომელნიცა მდებარებენ უფროსე
 ვით (ჩრდილოეთით) დრო არის შერჩეული
 უკანასკნელი რიცხვები აბრილის თვისა. ამის-
 თვის რომ გასწვადმდე გვსტყოს (მარამთხის-
 თის) თვისა სრულდება დამწიფება ქუნ-
 ჯუთი.

ქუნჯუთისა თესლი უნდა დათესოს მიწა-
 ში შორის-შორად. ზე რადგანაც თესლი მისი
 არის წყნელი; ზე თუთ-თუთისი ჩაყრა მიწა-
 ში ხელისათვის არის მძიმე ზე დასადასტოვლი,

ამისთვის თესლები უნდა აყრიოს ქვშასა ანუ
 გამმარს მიწასა ზე ესრეთ დათესონ.

ამავე გზარადვე უნდა მოხდეს დათესვა ყაყა-
 ჩისი (квас), მდოგვისა, ფეტვისა ზე სხვათა ესე
 გზარათა წყნელთა მარცხელთა. უფრო უკმა-
 თესია დათესვა მთი მაშინათა. დათესილი თეს-
 ლი უნდა იყოს რიგზედ გავლილს ვულებში
 მოშორებით ერთი მეორისაგან ერთს გოგ-
 ზედ.

უკეთესი წყნელების ხელით თესვა სე-
 დგომად ამოვა ქუნჯუთი ზე ენახეთ რომ რომ

სხუტა მოგონილი ამისთვის იარაღი, რომელსა
 საცა ეწოდება ручныя и конныя мопыки მგ
 რამ ესე იხმარება შინ, რომესაც ქუჩაყთი
 რიგზედ კუჩოებით არის ნათესი. ამა იარაღით
 აღვლად შეიძლება გამარწყმა ჭზრქელად ამო-
 სუთის ქუჩაყთისაგანსა რომელთამე და-
 გოეჲა.

ერთს თოქსს შეიღობად ამოსუთისა გა-
 მოხდება ქუჩაყთისებელ ყუჩვილი, ჰ რომდენიც
 გაბევრდება ყუჩვილი ევოდენ ვაჟმრავლდება
 ყლოტები. ყუჩვილის გამოჩენის დროდგან
 დაცუნადმდე მათსა გავა ერთი თოქსს; დაცუ-
 ნიდან სრულის დამწიფებადმდე ნაყოფითა ხუ-
 თი ანუ ექსისი გვირა. ქუჩაყთისა მოკრევა
 უნდა იყოს თვისა დროსა ესრეთ რომ რომესაც
 თესლისა ბუდეები (сѣмяныя коробочки) მომ-
 წიფდენ თუთონ უნდა დასქდენ ჰ თესლები თა-
 ვით თვისით დაიწეებენ გამოცვივნასა. ეს დრო
 იქმნება ნიშნად სიმწიფისა მათისაჲ შინვე უნ-
 და შეყდგენ მოკრევასა. მოკრევა ქუჩაყ-
 თისა უნდა იყოს ესრეთ რომ თუთონ ქუჩაყ-
 თი პირიანად მოვლიჲონ როგორც კანაფი;
 მერეთ გაშათონ იგი რავდენისმე დღით მო-
 წმენდილს ადგილზედ; დაახედონ მხესა რომ

მშინა სიღბემ დაჭკრას თესლოებსა, მოამწიფოს
 ჰ გახმოს. გარნა თესლოებისათჳს უნდა ელაღენ
 რომ არ დაგარგონ, რადგანაც იწყობენ ბუ-
 ლღვან გამოცვივანსა. იქმნება სშირად რომ
 რომელნიმე თესლოები არ იწყენენ სიმწიფეში
 მოსულნი რადგანაც ქუნჯუთისა აქუს სშირად
 ახალ-ახალი ყუჩავილი, მაგრამ ესე არ იქმნება
 დასაკლისი მაშინ როდესაც კარგი არის ქუნ-
 ჯუთისა მოსაკალი.

შემდგომად სრულისა ქუნჯუთის გახმო-
 ბისა გალექწყენ მას ესრეთვე როგორც პურ-
 სა (*) ჰ თუ ჩწყულოებრივისა სახითა ვერ გაი-
 ლექწყენ კარვად, მაშინ დანაშთენთა თესლოთა
 გაფინენ, გახმობენ ჰ ესრეთ გამოიღებენ. გა-
 ლექწყსა შემდგომ დანაშთენი ბალახიანუ ჩალო
 ვრცა პირუტყუთა სახმარად; იხმარებენ მხო-

(*) გალექწყა ესრეთ უნდა იქმნას როგორც
 რუსეთში ე. ი. დიდრონის ფოთების ცემით
 დამარცხებენ ქუნჯუთისა თესლოსა. ესრეთ-
 ექ ცქარი გალექქისა არის ჩწყულოებრივი
 ოსებში ჰ შიისა ხალხში. შეიძლება გალექწყა
 ქართულადცა გაფინეთ კალთხელ, მსგავსად
 პურისა ანუ ქერის ლექქსა. ბ... ი...

ლოდ დასწრებად შეშინა ნაცხლად, ზე იქ-
მანება მისგან დიდი სარგებლობა იმა ადგილთ-
ოვს სედაცა არ იშთგება საწრევი ტყე. გა-
მოსავალი ქუჩაგუთისა არის ყოველთოვს სარ-
გებლობანი. ვარცა ზე მსუქანსა ადგილსა ერთი
ფუთი თესლი მოჰსცემს 100 ფუთსა; ხოლო
ერთი ფუთი თესლი მოჰსცემს ნახევარს ფუთ-
სა ზეთსა. აქედამ ჰსჩანს რომ ორის დღის
მიწა მოჰსცემს ყოთყოთ 25 ფუთსა
ზეთსა. ყვეთყო ადგილზედვე დაჰსდებო ფუთ-
ზედ 10 რუბლსა ფასსა მაშინ ორის დღის მი-
წა ქუჩაგუთ-ნათესი მოჰსცემს იმა რუბლსა
შემოსავალსა. აქა ყუნდა შენიშონ ყოველთა
რომ ესოდენსა შემოსავალსა არცა ერთისა ესე
გუჯარისა ნამუშავკეთისგან ვერ მიიღებს.

გამოხდილი ქუჩაგუთისა ზეთი გემოთი სა-
ამოა; სიწმინდითა ზე სივეთითა არ არის ნაკლე-
ბი სსრეთა ზეთებზედ ზე თითქმის ყვეთესია
ზეითუნისა ზეთზედ. გამოხდა ამა ზეთისა არის
ადვილი; გამოხდილი ზეთი თითქმის ენახევრე-
ბის წონით თესლთა, რომეკოთაგანცა ყუნდა იგი
გამოიხდებოდეს. ზეთსა ამას აქუს ვარცა სყენი
ზე სამარსოთა საჭმელთა შესადგები-
სათვის არის დიდად სასარგებლო. გრდა ამისა

მოიხმარება ღამისა და კანდელითა ახანებულ და
 სს. მკინახება ცხრას წელს და ყუფრო გვიან
 წაყხდენგლად. მხოლოდ ყნდა ინახვდენ კარც
 ადგილსა და იყოს თუთონ ზეიი და წმენდითი.
 ესე სიკეთე ქუჩაყუთის ზეიისა გამოცდილებით
 არის ცნობილი ასტრახანში, სადაცა მოაქმენ
 იგი სპარსეთიღამ და ბუხარაიღამ.

შემდგომად გამოწყურვისა დანამოენი თეს-
 ლის ჩენიო დიდად სასარგებლო არის რომ
 აძლიევენ საჭმელად პირყუფენა და მეტადრე
 ფურებისათვის, რომელოცა მიეცემათ კარგი და
 ბევრი რქე. ესრეთ დამტკიცებით გამოცდილუ-
 ბით ცნობილნი აჩიისა ხალხნი.

გამოხდა ქუჩაყუთის ზეიისა ესრეთჲ ყნ-
 და იწარმოოს როგორც გამოხდა ხამხამისა,
 სელისა, კანაფისა და სხეთა თესლოთა. მიგრამ
 ქუჩაყუთის ზეიის გამოხდა ყუფრო ადულია.
 ამისთვის რომ რადგანც ქუჩაყუთისა თესლსა
 აქმენ ქერქლი ყუფრო რბილი და წმინდა, ამის-
 თვის არ ყნდა მას არცა ნაჲნა და არცა ცეცხლ-
 ზედ გახყურება, როგორც სხეთა თესლოთა
 ყქმონენ. მხოლოდ აიღებენ მრთელთა თესლ-
 თა და იწუებენ გამოხდასა. გამოხდაელი იარა-
 ღი და სხეთა სახმარი ჭყურჭუქო. ყნდა იყენენ

წმინდად შენახულნი ესრეთ რომ მათ შინა არცა სხნა ზეთი ყოფილ-იყოს გამოხდილი, ჭ არცა შენახული რომ სხვსა ზეთისა უკრი ჭ სუნი არ მიეცეს.

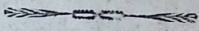
გამოხდილი ქუენფუთისა ზეთი უნდა და წმდეს ჭ მერეთ გარდაიღონ სხნას ჭყურ-ჭყელში; სამსა ანუ ოთხს კვირაზედ შეინახნენ ცივსა რომელსამე ადგილსა უძრავად ჭ და წმდება. სისქე შირს დაწვეს ჭ დაჟღება. რომდესაც გარდაღებისა შემდგომად სხნას ჭყურჭყელში დაინახონ რომ ვიდევ სიმღწერივე აქნს, მაშინ უნდა დააღლიონ ჭ დაწმენდისა შემდგომ გარდაიღონ მესამესა ჭყურჭყელში. ესრეთი დაწმენდა მოჰსცემს ზეთისა კარგსა უკრსა, ჭ ვაკეთებს მას რომ დიდს ხანს შესაძლებელი იყოს მისი შენახნა. უკეთუ ჰსურდეს ვისმე რომ ჩქარა დაწმდეს გამოხდილი ზეთი, მან უნდა მოიღოს რვეყნივე დახალული ჭ დამწწარი მარლი ჭ ჩაყაროს იმ ჭყურ-ჭყელში, რომელშიაც ჰსდგას დასაწმენდად ზეთი. მაგრამ უფრო უკეთესია დააღლიონ ზეთსა რომ თავით თვსით დაწმინდეს. ესეცა ამის, თვს რომ ახალსა გამოხდილსა ქუენფუთის ზეთსა აქნს ყოველთვს ბაღახის სუნი ჭ ეს

სყნი ორ-გველ დაწმენდისა ზე დალუკისა ესაძსა
თაგითი თვისით სრულყოფითი დაგეარგება .

აზიისა მხარეთა შინა დასალოკავად ზე დასა-
წმენდად ქუჩაგუთის ზეთისა, ევროპაჲშე შესა-
ნახავად ხმარობენ დიდრონსა თიხის ქილოებსა
ანჲ ქუჩაგუჩებსა, რომელთა შიდაც ჩავა 20 ვედრო
ზე მეტი ზე რადგანაც არა აქმისთ სარდაფები დაჰ-
ფლანგის მიწაში ზე შეინახნენ. ვასახელიდათ წი-
ლებენ მარადის გულებითა ზე ესრეთ მოცანილსა
სპარსეთილამ ზე ბუხარდილამ ჰყიდიან ასტრახან-
ში, რუსეთში, დასალოკავად ქუჩაგუთის ზეთ-
ში შეიძლება ნაცხობად ქუჩაგუჩებისა ზე ქილოებისა
ინმარონ დიდრონი ხისა ეახრები (кадки) ;ხო-
ლო შესახავად ზე წახალეობად ბოჩკები. უკვეთუ
ვისმე უნდოდეს მცირედ ქუჩაგუთისა ზეთისა
შენახნა, მოინმარებენ შინისა ჭურჭელსა. გა-
მოცდილობით არის ცოხილი რომ მოცანილი
ასტრახანს გულებითა ზე ცუავებითა ქუჩაგუთის
ზეთი ზე სიცხით გზავდ წამხდარი (ბევრ-გერ
ორს-თაჲშს დარჩება გზავდ), გარდაუღიათ ში-
ნის ჭურჭელში, შეუხახავთ სარდაფში ზე
ესრეთ გვეთუბულთა, რომ დიდს-ხანაც შენ-
ხულთა .

დ ა რ ი გ ე ბ ა

მთაწყანისათვის გენაგერჩაკისა.

მტკნარე, რომელსა იყწოდებენ გენა-
 გერჩაკი (Клещевина) მოდის ცხეოს-ადგი-
 ლებში ე. ი. ანლიაში, სპარსეთში და სსწყთა-
 ესე-გუართა ადგილებში. გამოხდელი მისგან შე-
 თი არის დიდად სასარგებლო ვაჭრობისათვის
 ანუთი; მეტადრე სამეყრნალოდ არის დიდად სა-
 ხმარი. გამოცდილებით არის ცნობილი რომ
 გენაგერჩაკი მოდის სსწყთა არა ძალიან ცხელით
 ადგილებში, მეტადრე ვაკვასიის-აქეთ მხარეთა
 შინა. ერეგის მხარაში მოჰყავსთ რომელთაჲ
 მცხოვრებთა, და რადგანაც არ იციან ვარგად შე-
 თისა გამოხდა რომ მოინძირებდენ ავთ-მყო-
 ფობისა დროს დასალოკად, ამისთვის ხმარობენ
 მხოლოდ ასანთებად სახლებში ქიანისა ნაყრლოდ.
 ვარგის მოყრანისათვის გენაგერჩაკისა და გა-
 მოხდისათვის შეთისა ყუნდა იტოდენ შემდგომ-
 ნი კანონნი :

1

შეყრჩივონ კარგი სარწყავი მიწა, თუჲმ. ცალა შეიძლება მოვიღეს ურწყავში ზე ეკმა-ება მხოლოდ წუძცა. ზირწყლად უნდა მოიხნას მიწა შემოდგომისა წინათ, ზე დარჩეს ესრეთ მოხსყლი გასაფხულომდინ რომ სინოტივ-მან დაშლოთ მიწა ზე შეიქმნას ფშვერი. მუ-რეთ მარცის თაჲჲ/ში მიხედვით დროსა მუორეთ მსუბუქად გარდაიხნას ზე დაკეთდენ გჲოები ზე ერთსა ანუ ორს დღესა თავის წყჲ/ში დამბალი გენაგერჩავის თესლი დათესონ ესრეთ რომ ერთი თესლი შეორეყედ იყოს ორის ვერ-შოკით მოშორებულა. დათესსა შემდგომ დაფარცხავ.

ცივს ადგილოებში თესლებს დათესჲჲ/ნ ზირწყლად დამიზრს მინათ დასურვილს ადგილოებში (парникъ) ზე როდესაც იქ მოიზღება, მაშინ ამო-იღებენ ზე გარდარეჲჲ/ნ აპრილის თაჲს ზირ-ველს რიცხჲჲ/ში.

2

თუ შემოდგომას წუძები დროზედ ვერ მო-დიოდენ, მაშინ უნდა ორს ანუ სამს დღეში ერთ-ხელ მორწყავდე იმ დრომდინ, ვიდრემდინ გაიზღება 4 ვერშოკამდინ. ეს უნდა იყოს ანუ

აზრილის თიჯს უკანასკნელს რიცხუებში ანუ
მანის ნახევარსა, თუ ცოცხა გვიან დაიოესა. ამ
დროს უნდა დაიწყო მარგუთა ზე გამარგუთი-
სა შემდგომ დაუწყო რწყუა ორს დღეში
ერთ-ხელ თუ წვშები არ არის.

3

ივლისის თიჯს ვასყუს ყლორტისა სიმაღ-
ლე უნდა იყოს აღლ-ნახევარი რუსული ზე
ოდესმე მეტიცა; სიზრქე ექმნება შუა-თივისა.
ამა დროთგან იწყებს აყუკებასა ზე სეკდემბრის
(ენკენის-თიჯს) თიჯს ნახევარსა მომწიფდება
მოსაკრეფად.

4

გენაგერჩავისა თესლსა აქუს სახე ვუწერცხისა
მესგავსი; გარეთი ფერი იქმნება შინაშე ლად
მწყანე-მოშავო ეკლებიანი; მერეთ ფაბოლიცხ-
ლის ფერსა ზე შეიქმნება მოჭრელო-მწყანე,
ზე სულ-ბოლოს მოშავო-ყუთელი. ეს უკანა-
სუნელი ფერი არის ნიშანი რომ მოსყლა სიმ-
წიფეში. სეკდემბრის (ენკენის-თიჯს) თიჯს ნა-
ხევრიდამ იწყება თესლების მოკრეფა, რომ-
მელთადა გაფერენ წინათვე მომზადებულს სა-
რიაში გასახმობელად. გასმოზისა შემდგომად
გარეთი ტყავი თესლისა გადახსმურება ცომარაში

რჩევითა; დანაშაუნი თესლი შეინახება ამბრებ-
 ში ვასახეილად ანუ თუილინის სამხედროს-
 ლოშვიტალში სდაცა ეჭირებათ აო ფუთამდე
 ანუ აუთიამქში. ყვეთუ პატრონთა ჰსურსთ, შე-
 ყუძლიანთ რომ თუთ გამოხადონ ზეთი. რადგანაც
 არცა ერთსა პირუტყუსა არ შეყუძლიან იმა
 ზაღასინს ჭამა ზე ყოველთს ერიდება მის სუნ-
 სა; ამისთს დათესილს გენაგერჩაკით ადგილსა
 არ ეჭირება მოლობვა. სარგებლობა აქედამ
 ვარგი იქმნება მათთს, რომელთაცა აქყსით
 ნახნავი ჰურისა, ქერისა ზე სხ. დასათესად. თუ
 ვარეშემო ყანისა ანუ სხაათა დაჰსათესენ ოთხ-
 გუთივ გენაგერჩაკსა პირუტყუ ველარ შევა
 ნამუშაველში ზე ყოველთს მისი სუნი შეა-
 შინებს ზე უზრუნველ-ჰყოფს პატრონსა.

ზეთის გამოხდა აქამომდე არ იცოდნენ. ახ-
 ლა ორ-გუარნი არის ყვეთესად ნაბოვნი განონი
 ვარგის ზეთის გამოხდისა :

1.) გენაგერჩაკისა თესლებსა ჩაჰყრიან ჩუ-
 გუნისა ანუ თითბრისა ავანგდასტაში ზე ნაყურს
 იმ ღრომდინ რომ ცომივით შეიქმნენ ზე მთელი
 მარცხელები აღარა ჰსჩანდნენ. ესრეთ დანაყილ-
 სა ჩააწყობენ ცილოს პარკებში ზე დააწყობენ
 ორთა გაცხელუბულოთა მოგაუყოლის სპილენძის

28

ფიტრებს შუა ზემა ფიტრების მოჭირვებით გამოხდინ ზეთსა. ესრეთის სახით ერთი ფუთი თესლი მოჰსცემს 15 გირვანქამდინ ზეთსა. რადგანა ც ამას აქჲს მოჭრელთ-მღჲრნივე ფერი ამის-თვის სითბოში ყნდა გაჰსწყრავდენ თხელს ქაღალდში. ესრეთ ჰსწყრჲნენ ინდოეთში.

2.) თესლებს დანაყჲნენ, ჩაჰყრინან ზევინ წყალში, ზე აღყლებენ ექჲსსა საათსა. წყალი მოიღვებს ზეთსა თეთრის ქაფივით; მოჰკრეფენ ერთად, გაათბობენ ზე გაჰსწყრჲნენ ცილოში; რადგანა ც არ ყნდა დარჩეს წყალი ზეთში ამისთვის კიდევ გაათბობენ; მოაშორებენ წყლის სიუღინთესა, ზე დააყენებენ ცარცსა ზე გემოვანსა ზეთსა. ამ გჲრად გამოხდინან : მეჩიკაში .

ზეთსა ამას აქჲს თვსება ტანში გამსსრულობისა ზე ფრად არის მარგებელი ზე სასარგებლო.

